

R. *Batonya* > *Battonya* helynév is, ezért valószínűnek tartom, hogy a személynévből egyfelől helynév, másfelől pedig madárnév lett. Ez tehát megint olyan személynévi eredetű állatnév volna, mint amilyent a *cakó*, *gáborján*, *gólya* szavak eredetének magyarázatával kapcsolatban (MNy. XXXVI, 249) már sokat idéztem.

Kubikos. Az olyan földmunkást nevezik e szóval, akinek a kiásott (és valamely kijelölt helyre talicskázott) földmennyiség köbmétereinek száma arányában jár a bére. De akkor miért nem *köbös* a neve? — Azt hiszem, hogy ennek művelődéstörténeti oka van. Mivel még sem a NySz.-ban, sem CzF.-ban, sem BALLAGI Teljes Szótárában ninesen meg, nem lehet nagyon régi szó, talán hatvan-nyolevan évvel ezelőtt keletkezhetett. S mivel kétségtelenül az Alföldről jutott be a köznyelvbe, valószínűleg az alföldi vízszabályozásokkal kapcsolatban jött létre. Ezen állami vagy általában hatósági közmunkák vállalkozói eleinte nem magyarok voltak, hanem kizárólag csak németek (főleg még magyarul nem beszélő zsidók), akik a munkások szegődítésével és a hétvégi bérelszámolással kapcsolatban bizonyára sokszor emlegették a német *Kubikmeter* szót, s ennek előtagjából képződhetett aztán a magyar földmunkások körében (a jelzős *kubikos munkás* kapcsolat rövidüléseként) a *kubikos* főnév. Ennek újabbán, valószínűleg a szintén foglalkozást, mesterséget jelentő *muzsikus*, *fizikus*, *kómikus*-félék hatása alatt, latinos végű *kubikus* változata is keletkezett.

HORGER ANTAL.

Bapka, batka. Ilyen című cikkemben (MNy. XI, 23—33) bevezetésképen megemlítettem, hogy a *bapka* és annak *batka*, *bakma* alakváltozata a magyar nyelvterületen a következő jelentésekkel használatos: 1. *bapka* ~ *batka* ~ *bakma* 'obulus, sextans, quadrans, pfennig'; 2. *batka* 'aransúlymértékegység'; 3. *Bapka* tulajdonnév: temetőnév; 4. *bapka* 'házfödélnek való fejes zsupp'; 5. *bapka*(-levél) 'babér(-levél)'. Cikkem megjelenése után értesültem kecskeméti barátaimtól arról, hogy Kecskeméten a *Batka* családnév fordul elő, mások pedig arról tudósítottak, hogy a Felvidéken — magyar községekben is — gyakran találkozhatunk *Bapka* ~ *Babka* nevű egyénekekkel. E szerint a *bapka* ~ *batka* a magyar nyelvterületen családnévként is használatos. A *Babka* ~ *Bapka* ~ *Batka* családnév személynévvé lett pénznév: pénzneveknek személynévekként való felhasználása a magyarban nem ismeretlen. Ilyenek: 1487: „Bartholomeus Garas“; 1598: „Johannes Garas“ | 1495: „Mathias Kraychar“ | 1602: „Fillyér Miklós“; 1602: „Fillyér Tamás jobbágy“ | 1602: „Hatos János“ (Oklsz.).

Az itt közöltek alapján idézett cikkem bevezetésében a 3. értelmezés így módosul: 3. *Bapka* ~ *Babka* ~ *Batka* tulajdonnév: a) *Bapka* temetőnév, b) *Babka* ~ *Bapka* ~ *Batka* családnév.

SULÁN BÉLA.

Edelény. Ma puszta Kónyitól délnyugatra a Koppány folyó mellett Tolna megyében. A kis helység a XII. században is meg-

volt, és az 1138/1329-i dömösi adománylevelél már „villá”-nak mondja. Neve ott *Edelin*, *Hedelen* (MNY. XXXII, 57/56,¹ 134/238). Későbbi adatok: VárReg. 17. §.: *Edelen*; 1234/XIV. sz. e., 1277: *Edelyn* (ZalaOkl. I, 7; ÁrpÚjOkm. IX, 191); 1397–1453: *Edelen*, *Edelyn* (CSÁNKI III, 423); 1499: *Edelyn* (SCHRAUF, Reg. Burs. Hung. Crac. Magyar tanulók külföldön III, 63); 1521, 1526: *Edelen* (CsákyOkl. I, 548, 563); 1530, 1531, 1543: *Edelen* (HédervOkl. II, 21–7, 42, 46, 150–2). — *Edelény* nevű helység van még Borsod megyében: 1333: *Edelen* (AnjOkm. III, 16–8); 1341, 1342: *Edelyn* (i. m. IV, 126, 226–7); 1351: *Edelyn* (i. m. V, 463); 1353: *Edelen* (i. m. VI, 79, 118); 1363: *Edelen* (CSÁNKI I, 165); 1382: *Edelyn* (i. h.); 1430: *Edelen* (i. h.); 1455: *Edelen* (CsákyOkl. I, 404); német neve *Edelin* (LIPSKY, Rep.) | Vas megyében: 1221/1240: *Edelin* (HazOkm. VI, 14); 1440: *Edelen*; 1465: *Edelyn* (CSÁNKI II, 745) | Szepességben: 1263/1278: terra *Odorin*, villa *Edelen* (SZENTPÉTERY, KritJ. 1349. sz.); 1263: *Odorim* (i. m. 1380a. sz.); 1298: *Odorin* (CodDipl. VI/2, 167); 1299/1412: *Oderin* (i. h. 210); 1299: *Oderinum* (i. h. 213); 1435: „*Odorinum* sive *Edelen*”, „oppidum *Edelen*” (CSÁNKI I, 250); ma: *Odorin*; tót neve *Odorin* (NIEDERLE, Narodopisná mapa uherských Slováků. Praha, 1903.) | egy hely: 1015/1158/1228/1657: *Hedelenfaka* (CodDipl. III/2, 127).

Az *Edelény* név személynévként is előkerül: 1217: *Edelin* (HazOkm. VII, 7; CodDipl. III/1, 198; ÁrpÚjOkm. IX, 142); 1265/1270: *Edelyn* (CodDipl. IV/3, 277).

A személynév német eredetű. Ó-felnémet *adal*, közép-felnémet *adel* 'angeerbter Adel' szóból alakult nevek, mint amilyenek *Adalbert*, *Adalbrand*, *Adalhard*, *Adalrich*, *Adalward* stb. (BAHLQW, Deutsches Namenbuch. Neumünster in Holstein, 1933. 18–9; HEINZE—CASCORBI, Die deutschen Familiennamen.⁶ Halle (Saale), 1925. 35, 117–8) rövidült alakjának *-lin* ~ *-len* kicsinyítő képzős származéka. Vö. *Adalin*, *Adilin*, *Adelenus*. 1006: *Edelen* (Nieder-rhein), *Ediling* (FÜRSTEMANN, Altddeutsches Namenbuch I² (Bonn, 1900.), 160; SOGIN, Mittelhochdeutsches Namenbuch. Basel, 1903. 217). Vö.: STARK, Kosenamen der Germanen. Wien, 1868. 92–3; SZILASI: Nyr. XII, 252.

A magyar név egy 1000. év utáni felnémet *Edelin* ~ *Edelen* átvétele. A XI–XII. században több más német eredetű név is került a magyarba: *Oldor*, *Héder*, *Ecsér*, *Imre* stb. Ugyancsak egy *Adal*-kezdetű név rövidített német becéző-kicsinyítő képzős származéka az *Edele* személynév (FÜRSTEMANN i. h., HEINZE—CASCORBI i. m. 118), mely előkerül 1415-ben egy fejjermegyei tanú nevében (CodDipl. X/5, 645).

Nincs akadályja annak, hogy az *Edelény* helyneveket *Edelin* ~ *Edelen* személynévből származtassuk.

Az 1221/1240: *Edelin* (HazOkm. VI, 14) helynévi adatot MOÓR E. egyezteteti a vasmegyei *Abdalóc* mai német *Edlitz* nevével. Ez az *Edlitz*² szerinte egy német genitivusi *Edelins* régi helynévalak folytatása (Westungarn im Mittelalter... Szeged,

¹ Lap- és sorszám.

² Mert *Ledéc* német neve szintén *Edlitz*. Mindkét név < szláv **Ledoco* 'terra inculta' (i. m. 94, 36).

1936. 159—60). Hogy ez az azonosítás és etimológia jó-e, azt itt most ne tárgyaljuk (vö. SCHWARTZ, A nyugatmagyarországi német helységnevek 88—90).

Az EtSz. I, 1478 úgy véli, hogy a magyar *Edelin* személynév egy szláv *Odolen* személynévből való (vö.: MIKLOSICH, PON. 83; BRÜCKNER, SIET. 375), és hogy e magyarázatnál alig helyesebb SIMONYIÉ, aki már utalt a német eredetre (Nyr. XLIX, 90). A névnek 1138/1329. évi korai alakja azonban egy magashangú név átvételére mutat.

A szépeességi *Odorin* XV. századi két neve: 1435: „*Odorin* sive *Edelen*“ (MODL. 13467) eredetileg két különböző birtoknak, illetőleg helységnek volt a neve. Gondol erre ŠMILAUER is (Vodopis starého Slovenska. Praha—Bratislava, 1932. 196). Nyelvi eredet szempontjából is tehát két külön névnek kell azokat tekinteni. 1263/1298: „terra *Odorin*“ mellett folyt az *Odorin* patak: 1263: „iuxta fluvium Leuche et *Odorim* . . . iuxta rivulum *Odorim*(?)“ (SZENTPÉTERY, KritJ. 1380a. sz.). A patakot nem hívták soha *Edelény*-nek. — Az *Odorin* név (német *Drin*, tót „*Odorjn* vel *Odorjn*“ LIPSZKY, Rep.) eredete nem világos. A szláv *Odolen* személynévből nem származhatik. Talán inkább a szintén szépeességi *Odorica*, német *Odoritz* („allodium“ LIPSZKY, Rep.) névvel függ össze.

Az 1211. évi tihanyi összeírásban olvasható „ad pontem *Edenen*“ (PRT. X, 511) személynév az *Edelény* névnek hátraható mássalhangzóhasonulást tükröző alakja. Ennek másodlagos voltát bizonyítja az ugyanebben az oklevélben szereplő *Neurenche* (i. h. 510) személynév, amely *Leurench* (i. h. 515) > *Lörinc* nevünk származéka (GÁCSER: MNyTK. 58. sz. 33). — Az *Edelény* név 1138/1329: *Hedelen* (i. h.) alakja (így CodDipl. III/2, 127 is) írott forma *Edelen* helyett (MNy. XXXIII, 100).

SZABÓ KÁROLY (Új Magyar Múzeum I. foly. I, 373) — valószínűleg KRESZNERICS (I, 114) után — az *Edeles* és *Edelény* helyneveket egy gyökből (*edel-*) származtatja és a tatár *etil* ~ *etel* 'folyóvíz' szóhoz kapcsolja. SZABÓ DÉNES.

Szérdék. HORGER ANTAL MNy. XXX. 182 ez egyebek mellett 'aludtfej' és 'túró' jelentésű köznevünket a *szorul*, *szorít* ige *-dék* képzős származékának tartja. „Azért gondolom ezt,“ — írja — „mert az *agg-ik* igének (és különféle származékainak) eredetileg konkrét 'angustum fieri' jelentése (azonkívül, hogy közhasználatúvá vált lelki jelentése is fejlődött) szintén a tejnek túróvá való összeállására, összeszorulására specializálódott“ (i. h.). — HORGERnek e magyarázatát valószínűsítő tárgyi bizonyítékul a következő megjegyzést írhatom: Dés és Szatmárnémeti környékén (de alighanem országosan is) az alvadt tehéntejből (aludtfej) úgy készítik a tehéntúrót, hogy zacskóba teszik (vö. A Magyarság Néprajza II, 134), a savót belőle előbb nagyjából kiszorítják, aztán valahová a zacskót szegre akasztják, s egy fél vagy egy egész napig ott hagyják, hogy a még benne maradt savó is szoruljon, illetőleg csepegjen ki belőle. Az így keletkezett tejterméket tehát valóban nevezhették **szordék* > *szérdék*-nek.